

ТЕОРЕТИЧНІ І ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ РАЦІОНАЛЬНИХ РОЗМІРІВ КОНЦЕНТРАЦІЇ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ СКОТАРСТВА

Н. Шиян, к. е. н.

Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва

<https://doi.org/10.31734/economics2018.25.026>

Постановка проблеми. Скотарство належить до стратегічних галузей аграрного сектору економіки країни. Стан його розвитку розглядають як важливу передумову забезпечення населення країни продуктами власного виробництва: молоком і молочними продуктами, яловичиною (телятиною). Розвиток галузі є важливим з погляду майбутнього розвитку аграрного сектору економіки, працевлаштування сільського населення, вирішення проблем розвитку сільських територій, збереження якості землі та ін. Одним із напрямів реалізації цього завдання є підвищення рівня концентрації виробництва продукції, про що неодноразово наголошено в наукових працях економістів-аграрників [1–3].

Питання концентрації постійно перебуває у полі зору науковців і практиків. Особливо актуальним воно є для сфери виробництва, в якій вирішують проблему вибору найоптимальнішого рівня зосередження ресурсів у різних галузях економіки, а отже, вимагає подальшого опрацювання. Не менш актуальне це питання для підприємств, які виробляють продукцію скотарства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розгляд теоретичних і практичних аспектів проблеми концентрації зробили провідні науковці С. Айвазян, А. Маршалл, А. Ча'янов, В. Андрійчук, С. Дем'яненко, В. Месель-Веселяк, Б. Пасхавер, П. Шаран та ін. У їхніх працях питання концентрації досліджено з різних поглядів: теоретичного, методологічного і практичного.

З теоретичного боку концентрацію тлумачать з урахуванням галузевої специфіки. Зокрема, у низці випадків під концентрацією (від лат. *concentratio* – зосередження) розуміють зосередження ресурсів на певній території. У «Великому економічному словнику» за редакцією А. Азріліана концентрацію тлумачать як збільшення розмірів капіталу в результаті накопичення та капіталізації ринкової вартості, створеної найманими

робітниками і привласненої власниками засобів виробництва [4].

Інші науковці під поняттям «концентрація» розуміють процес, результатом якого є зростання розмірів господарських підприємств, збільшення та зосередження засобів виробництва і робочої сили на великих підприємствах, створення транснаціональних компаній, різних альянсів [5].

На думку І. Сас, «концентрація виробництва – це процес зосередження засобів виробництва, землі й трудових ресурсів та обсягів виробництва продукції на одному й тому самому підприємстві з метою підвищення ефективності його діяльності» [6, с. 15]. Ми повністю поділяємо ці погляди і саме на їхній основі здійснюємо власні дослідження.

Із методологічного боку, як правило, важливим є розрахунок показників визначення рівня концентрації та опанування методики розрахунку як загалом за сферами виробництва й реалізації продукції, так і за галузями економіки, зокрема в аграрній сфері, у тому числі скотарстві [7; 8]. Наприклад, для аналізу рівня концентрації товарного ринку, як правило, використовують такі показники: коефіцієнт концентрації, коефіцієнт Херфіндала-Хіршмана, коефіцієнт Джині і Розенблота [7].

До показників, за якими визначають рівень концентрації в аграрній сфері економіки, частіше відносять площу сільськогосподарських угідь, авансований капітал підприємств, середньо-облікову кількість працівників підприємства, обсяг виробництва і продажу продукції.

Розгляд проблеми концентрації з практичного погляду в аграрних підприємствах здійснюють, як правило, у разі визначення оптимального рівня концентрації виробництва, реалізації продукції та його впливу на показники ефективності галузі тощо [8–12]. При цьому активно обговорюють проблему активізації процесів капіталізації в аграрній сфері, що супроводжуються утворенням великих формувань та інтегрованих структур, прикладом яких виступають агрохолдинги, які збільшують площу землекористування. Цей про-

цес характерний і для вітчизняних підприємств аграрної сфери, і для зарубіжних аграрних компаній. Пояснити його можна активізацією розвитку корпоративного землеробства, що більш властиве великим підприємствам, аніж окремим фермерам [11]. Такі процеси є актуальними і для підприємств аграрної сфери економіки України, зокрема для галузі скотарства.

Практичні аспекти проблеми концентрації відображено у працях багатьох учених, які простежують вплив рівня концентрації виробництва в аграрній сфері на показники ефективності діяльності відповідних підприємств, у тому числі аграрних. Зокрема, І. Артеменко здійснив аналіз концентрації виробництва сільськогосподарської продукції за площею сільськогосподарських угідь та обсягом виручки від її реалізації. Він визначив взаємозв'язок отриманих результатів із показниками ефективності діяльності аграрних підприємств [2].

У результаті проведених досліджень науковець дійшов висновку, що в аграрному секторі концентрацію виробництва можна здійснювати за двома напрямками: усередині підприємства із накопиченням та інтенсифікацією виробництва і через централізацію, тобто об'єднання кількох підприємств в одне велике.

За можливістю реалізації ці напрями взаємопов'язані. У сучасних умовах діяльності підприємств аграрної сфери фактично створюються передумови для зростання концентрації виробництва на основі його інтенсифікації і накопичення. За вихідними даними щодо кількості аграрних підприємств, їхнього розміру визначено, що нині концентрація набуває прискореного розвитку. Вона є прогресивним процесом.

На проблемі дрібних ферм та агрохолдингів акцентує свою увагу Б. Пасхавер [12]. Він зазначає, що «чим бідніша країна, тим більша частина населення змушена займатися натуральним сільським господарством, збільшуючи число дрібних підприємств» [12, с. 16]. Частково можна погодитися із цією думкою, хоча агрохолдинги з новітніми технологіями не в змозі вирішити проблему повної зайнятості сільського населення на відміну від середніх і дрібних аграрних підприємств. Водночас у працях науковців, які присвячені проблемі концентрації, недостатньо дослідженою залишається проблема визначення оптимального розміру галузі скотарства як у господарствах населення, так і в сільськогосподарських підприємствах.

Постановка завдання. Метою нашого дослідження є обґрунтування раціональних розмірів галузі скотарства в сучасних умовах її функціонування і розвитку в сільськогосподарських підприємствах України.

Виклад основного матеріалу. На нашу думку, рівень концентрації в галузі скотарства доцільно визначати за показниками обсягу виручки від реалізації продукції скотарства, поголів'я великої рогатої худоби, у тому числі корів, та за обсягом виробленої продукції галузі. Тому на першому етапі досліджень було проведено групування за обсягом виручки від реалізації продукції скотарства сільськогосподарськими підприємствами, які виробляли цю продукцію у 2016 році (табл. 1).

Таблиця 1

Розподіл сільськогосподарських підприємств за рівнем чистого доходу (виручки) від реалізації продукції галузі скотарства у 2016 р., %*

№ з/п	Підприємства з чистим доходом	Кількість підприємств, %	Поголів'я великої рогатої худоби, %	Приріст великої рогатої худоби, %	Поголів'я корів, %	Виробництво молока, %
1	до 1 млн грн	20,5	3,7	2,1	2,3	1,0
2	1001–2500	17,5	6,2	4,2	5,5	3,0
3	2501–5000	16,9	11,0	8,0	9,6	6,6
4	5001–10000	17,7	16,6	13,3	16,7	12,5
5	10001–20000	14,3	18,5	20,4	18,5	18,5
6	20001–30000	3,3	6,5	6,2	6,3	7,2
7	Понад 30001	10,3	37,6	46,0	41,1	51,1

*Джерело: розрахунки здійснено за даними ф. 50 с.г.

Як свідчать дані табл. 1, у 2016 р. кількість підприємств, що виробляли продукцію галузі скотарства, за обсягом виручки від реалізації продукції розподілилася рівномірно – 20,5 % підприємств увійшло до першої групи. У другій – четвертій групах питома вага підприємств коливалася в межах від 17 до 18 %. Найменшою їхня питома вага була лише в шостій групі, де обсяг виручки від реалізації продукції складав від 20 до 30 млн гривень. На увагу також заслуговує той факт, що питома вага підприємств останньої групи збільшилася із 0,6 % у 2010 р. до 10,3 % у 2016 році. І саме в цих підприємствах вироблено найбільшу кількість продукції галузі – 46,0 % приросту великої рогатої худоби і 51,1 % молока.

Отримані результати досліджень, на наш погляд, дають підстави для висновку про вирівнювання розподілу підприємств, які займаються виробництвом продукції скотарства, за обсягом виручки від реалізації продукції і про переміщення виробництва основної кількості продукції у великі підприємства, що можна розглядати як підвищення концентрації в галузі у 2016 році.

З метою підтвердження або, навпаки, спростування цієї думки розглянемо групування сільськогосподарських підприємств за поголів'ям великої рогатої худоби, у тому числі корів, у 2016 році (табл. 2).

За поголів'ям великої рогатої худоби було виділено 11 груп. Інтервал становив 200 голів. Найменшу кількість великої рогатої худоби мала перша група – 53 голови. Кількість підприємств, що увійшли до цієї групи, була великою і дорівнювала 349. Для цих господарств характерна невисока щільність поголів'я великої рогатої худоби з розрахунку на 100 га с.-г. угідь (3,8 гол.) і високий рівень збитку на 1 гол. – 2369,8 грн.

Найбільшими були друга і третя групи: у другій групі налічувалося 487, а в третій – 303 господарства. Тобто для аграрних підприємств України більшою мірою притаманне поголів'я великої рогатої худоби до 500 голів. Розвиток галузі в підприємствах першої–третьої груп супроводжувався невисоким середньодобовим приростом великої рогатої худоби, який у другій групі становив 494 г, а в третій – 509 грам.

Таблиця 2

Групування сільськогосподарських підприємств за поголів'ям великої рогатої худоби в Україні, 2016 рік

№ з/п	Група, гол.	Поголів'я великої рогатої худоби, гол.	Поголів'я великої рогатої худоби на 100 га с.-г. угідь, гол.	Середньодобовий приріст, г	Прибуток (збиток) на 1 гол. великої рогатої худоби, грн	Рентабельність (збитковість) приросту 1 ц ВРХ, %
1	до 100	53	3,8	419	-2369,8	-21,6
2	101–300	192	8,0	494	-1818,9	-26,6
3	301–500	389	13,7	509	-1421,4	-25,1
4	501–700	582	17,5	511	-1687,1	-26,8
5	701–900	795	15,7	552	-1386,9	-23,4
6	901–1100	992	18,0	790	-1382,7	-19,8
7	1101–1300	1203	16,8	503	-1934,4	-33,7
8	1301–1500	1415	8,5	461	-2764,6	-43,7
9	1501–1800	1648	19,3	580	-1199,12	-22,5
10	1801–2000	1894	20,5	463	-605,5	-13,7
11	Понад 2001	3323	15,0	606	-1462,1	-20,8
	У середньому в сукупності	455	12,8	553	-1569,8	-24,5

Групування сільськогосподарських підприємств за поголів'ям корів у 2016 році

№ з/п	Інтервал, гол.	Поголів'я корів, гол.	Площа с.-г. угідь на 1 корову, га	Продуктивність, кг	Прибуток (збиток) на 1 корову, грн	Рівень рентабельності, %
1	до 100	54	28,4	3748	377,0	25,7
2	101–200	144	15,0	4174	1433,4	81,5
3	201–300	240	12,6	4892	3382,3	167,0
4	301–400	340	10,2	5424	3762,5	156,2
5	401–500	436	9,6	5785	4719,2	192,9
6	501–600	533	7,6	6096	5700,9	218,8
7	601–700	643	9,9	6327	6827,9	268,8
8	701–800	742	12,6	6928	6205,8	190,1
9	801–1000	862	7,2	7324	6274,3	184,2
10	1001–1200	1096	9,6	6997	8156,6	259,8
11	1201–1500	1325	14,2	5970	5370,9	207,8
12	Понад 1501	2884	11,1	6162	5140,5	171,3
У середньому в сукупності		574	11,8	5651	4391,2	178,9

Середній рівень приросту в досліджуваній сукупності сягав 553 грам. Збиток із розрахунку на голову великої рогатої худоби коливався від 1421 грн у третій групі до 2369,8 грн – у першій.

Вагомими, на наш погляд, були результати шостої групи. Кількість підприємств, що увійшли до неї, дорівнювала 59. Поголів'я великої рогатої худоби з розрахунку на одне підприємство становило 992 гол., тобто було достатньо високим. У цій групі кращими були й інші показники. Зокрема, середньодобовий приріст сягав 790 г, що значно вище від середнього значення в сукупності. Збиток на 1 гол. великої рогатої худоби і рівень збитковості приросту великої рогатої худоби в цій групі були одними з найнижчих і становили відповідно 1382,7 грн і -19,8 %.

За результатами діяльності підприємств визначено, що підвищення рівня концентрації поголів'я понад 1100 гол. призводило до погіршення фінансових результатів приросту великої рогатої худоби і зменшення такого технологічного показника, як її середньодобовий приріст. Тобто оптимальним для умов діяльності досліджуваних господарств у 2016 р. було поголів'я великої рогатої худоби 901–1100 голів.

Подальше зростання поголів'я супроводжувалося зменшенням середньодобового приросту худоби і в окремих групах – поглибленням збитковості приросту. Зокрема, у господарствах восьмої групи збиток із розрахунку на 1 гол.

великої рогатої худоби становив 2764,6 грн, що за середнього його рівня у сукупності підприємств у 2016 р. в 1569,8 грн є достатньо високим.

На відміну від результатів попередніх групувань, результати групування сільськогосподарських підприємств, які у 2016 р. виробляли молоко, свідчать про позитивну динаміку показників ефективності галузі за зростання поголів'я корів у господарствах (табл. 3).

Найчисленнішими за кількістю сільськогосподарських підприємств, які займалися виробництвом молока в Україні у 2016 р., були перша – четверта групи. Тут зосередилося 1101 підприємство, які становили 78,4 % від загальної сукупності досліджуваних.

Максимальна кількість корів у них – 400 голів. Тобто серед сільськогосподарських підприємств, які у 2016 р. виробляли молоко, переважали господарства з поголів'ям корів 400 голів.

Під час визначення максимального (мінімального) значення аналізованих показників за групами було виділено підприємства дев'ятої групи із поголів'ям корів від 801 до 1000 гол., де продуктивність була максимальною і дорівнювала 7323 кг молока на одну корову. Найвищим прибуток на одну корову був у підприємствах десятої групи із поголів'ям 1001 – 1200 гол. – вона становила 8157 грн. Високим був і рівень рентабельності молока в цій групі – 259,8 %.

Тобто оптимальним, з погляду підвищення показників ефективності функціонування молочного скотарства (продуктивність, прибуток на одну корову, рентабельність), є поголів'я корів 801–1000 гол., що дає змогу отримати з розрахунку на одну корову рівень продуктивності понад 7000 кг і прибуток понад 6000 гривень.

Висновки. За результатами дослідження можна дійти таких висновків. По-перше, для більшості сільськогосподарських підприємств галузі скотарства характерним є поголів'я великої рогатої худоби, яке не перевищує 500 гол., а в молочному скотарстві – 400 голів. По-друге, показники вирощування великої рогатої худоби в підприємствах свідчать про глибоку збитковість м'ясного скотарства. Її середнє значення в сукупності сільськогосподарських підприємств у 2016 р. становило 1569,8 грн із розрахунку на одну голову. У галузі молочного скотарства за невисокої рентабельності у сукупності підприємств можливість досягнення цього показника на рівні понад 20–30 % є реальною.

По-третє, групування підприємств за поголів'ям великої рогатої худоби показало, що найбільшими середньодобові прирости були у підприємствах шостої групи, де утримували 901–1100 голів. Водночас і рівень збитковості тут був меншим. Такі розміри галузі, на наш погляд, можуть бути оптимальними для підприємств, які спеціалізуються на виробництві скотарської продукції. Якщо підприємства орієнтовані на виробництво молока, доцільним є поголів'я худоби 800–1000 голів. Ці розміри галузі молочного скотарства дають змогу забезпечити прибуткове виробництво молока з високими показниками продуктивності.

Бібліографічний список

1. Кузьменко І. В. Інтенсифікація зерновиробництва як основний напрям підвищення конкурентоспроможності. *Економіка АПК*. 2015. № 1. С. 121–126.
2. Артеменко І. С. Аналіз процесу концентрації виробництва в аграрних підприємствах України та оцінювання її результатів. *Економіка АПК*. 2014. № 9. С. 69–75.
3. Шаран П. І. Шляхи інтенсифікації спеціалізованого м'ясного скотарства. *Економіка АПК*. 2013. № 2. С. 26–33.
4. Большой экономический словарь / под ред. А. Н. Азрилияна. 6-е изд., доп. Москва: Институт новой экономики, 2004. 428 с.
5. Канінський П. К. Спеціалізація сільськогосподарських підприємств: монографія. Київ: ННЦ ІАЕ, 2005. 348 с.
6. Сас І. С. Концентрація виробництва на аграрних підприємствах: методика виміру, аналіз, ефективність і регулювання: дис. ... канд. екон. наук. Київ, 2016. 234 с.
7. Даниліна С. О. Система показників концентрації економіки. URL: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1640/.pdf> (дата звернення: 18.03.2018.).
8. Айвазян С. А., Енюков И. С., Мешалкин Л. Д. Прикладная статистика: основы моделирования и первичная обработка данных: [справ. изд.]. Москва: Финансы и статистика, 1983. 471 с.
9. Андрійчук В. Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, аналіз: монографія. Київ: КНЕУ, 2005. 292 с.
10. Клебанова Т. С., Ніколаєв І. В., Хайлук С. О. Моделі функціонування та розвитку підприємств агропромислового комплексу: монографія. Харків: ФОРМ Літуркіна Л. М.; ВД «ІНЖЕК», 2010. 232 с.
11. The concentration of agricultural production and the growth of agricultural holdings. URL: <https://www.insee.fr/en/statistiques/1376281?sommaire=1376286> (Last accessed: 17.03.2018).
12. Пасхавер Б. Й. Концентрація та ефективність сільського господарства. *Економіка АПК*. 2013. № 1. С. 16–23.

Шиян Н.

ТЕОРЕТИЧНІ І ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ РАЦІОНАЛЬНИХ РОЗМІРІВ КОНЦЕНТРАЦІЇ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ СКОТАРСТВА

Розглянуто проблему концентрації виробництва аграрної продукції, зокрема в галузі скотарства, існуючі в економічній науці підходи до визначення рівня концентрації, різні підходи до неї: теоретичний, методологічний і практичний.

Визначено показники, які дають оцінку рівня концентрації в підприємствах аграрної сфери економіки, зокрема в скотарстві. В аграрній сфері економіки до них належать: площа сільськогосподарських угідь, розмір авансованого капіталу, кількість працюючих, обсяг виробництва продукції, виручки від її реалізації. За умов визначення рівня концентрації в галузі скотарства до таких показників належать обсяг товарної продукції галузі, поголів'я худоби, обсяги виробництва продукції.

Обґрунтовано висновок, що за обсягом виручки від реалізації продукції скотарства у 2016 р. підприємства за групами, які сформовані, розподілилися практично рівномірно. Водночас переважна кількість виробленої продукції була зосереджена у великих підприємствах з обсягом виручки від реалізації понад 30001 тис. грн.

Із використанням методу групування здійснено аналіз зміни показників продуктивності галузі скотарства, її прибутковості та рівня рентабельності зі зміною поголів'я худоби. Оцінюючи продуктивність худоби, розмір прибутку (збитку) на одну голову, обґрунтували оптимальні розміри поголів'я худоби в галузі скотарства. Доцільним є утримання в сільськогосподарських підприємствах поголів'я в розмірі 1001–1200 гол., для м'ясного скотарства і 801–1000 гол. – для молочного.

Саме такі розміри галузі скотарства дадуть змогу забезпечити прибуткове виробництво.

Ключові слова: скотарство, концентрація, раціональні розміри, інтенсифікація, спеціалізація.

Shyian N.

THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS IN THE FORMATION OF RATIONAL SIZES OF CATTLE PRODUCTION CONCENTRATION

The article raises a problem of agrarian products concentration, including concentration in the livestock sector. Approaches to determining the concentration levels existing in economic science are considered. The article regards various points of view related to concentration: its theoretical, methodological aspect and practical aspects.

Indicators that give both a general and a private assessment of the level of concentration at the enterprises of the agrarian sphere of the economy, including in the livestock sector, have been determined. The agrarian sector of the economy includes the area of agricultural land, the amount of advanced capital, the number of employees, value of commodity output. If we talk about determination of the concentration level in the livestock sector, we take into account value of the commodity output of the industry, the number of livestock, and the volume of production.

In the process of research we have come to the conclusion that according to the value of the proceeds from the sale of the cattle breeding products in 2016, enterprises in the formed groups were distributed almost evenly. At the same time, the main production of livestock products shifted to large enterprises with sale revenues of more than 30000 UAH.

Using the grouping method, the analysis of the change in productivity indicators (growth rate and productivity of cows), profitability with changes in livestock numbers was carried out. Taking into account livestock productivity, profit per head of cattle and 1 cow, the optimal size of livestock in the cattle breeding sector from the point of view of the analyzed indicators has been proved. It is expedient for agricultural enterprises to have livestock of 1001–1200 animals for cattle and 801–1000 animals for the dairy industry. This volume of the livestock sector will ensure profitable production of milk with high productivity.

Key words: cattle breeding, concentration, rational sizes, intensification, specialization.

Стаття надійшла 30.03.2018.